

МОНАСТИР СРЕДИШТЕ

(прилог његовој историји)

Банат је због негдашње множине својих манастира с правом назван „мали Атос“.¹⁾ На простору ове „благословене земље“ (Б. Јакшић), између Мориша, Тисе и Дунава по мађарском историчару Еугену Сенткларију (Szentkláray) у XV и XVI веку своју мисију вршили су следећи српски — православни манастири: Безјаш, Бездин, Војловица, Вел. Бечкерек, Голод, Дреновац, Златица, Кусић, Месић, Моноштор, Рохонца, Партош, Св. Бураћ, Св. Иван, Средиште, Семлак, Т. Бечеј, Т. Кањижа, Физеш и Ходош.²⁾ Врсни познавалац нашег црквеног живота др Радослав М. Грујић на простору јужне Угарске нотира ове манастире: Базјаш, Бездин, Војловица, Дреновац, Златица, Кусић, Месић, Партош, Св. Бураћ, Средиште, Ходош и Шемљуг.³⁾

Од те множине сачували су се до данас: а) у румунском делу Баната — Бездин, Базјаш, Златица, Кусић (обновљен 1930) и Св. Бураћ; б) у југословенском делу Баната — Месић и Војловица.

У новије време, подигнути су манастири Св. Тројице у Кикинди⁴⁾ и Преподобне Меланије у Зрењанину⁵⁾ који је поводом 30-годишњице своје архијерејске службе дао утемељити (1935) епископ др Георгије Летић. За исти циљ основао је нарочити фонд од 150.000 динара.⁶⁾ Његово свечано освећење извршено је 8. XI 1939. године.⁷⁾

Радикалном смањењу српских манастира допринели су, у првом реду, бројни аустро-турски ратови вођени свом жестином на овој ветрометини. Међутим, најсмртоноснији ударац манастирској егзистенцији задала је у другој половини XVIII века аустријска

¹⁾ Јерофакон Георгије, *Манастир Војловица*. — Духовна стража, Сомбор, год. IX, четврт II, бр. II, 1936, 103.

²⁾ Цитирано по Др. Добривој Николић, *Срби у Банату*. Нови Сад, 1941, 219—220.

³⁾ Др. Радослав М. Грујић, *Духовни живот*. — Војводина I, Нови Сад, 1939, 366—369 (даље: *Војводина I*).

⁴⁾ Др Д. Николић, цит. рад, 220.

⁵⁾ Монографија »Zrenjanin«, Zrenjanin, 1966, 503.

⁶⁾ Бранислав Несторов, *Из прошлости вршачко-банатског владичества*. — Банатски весник, Вршац, св. 2, 1982, 10—11.

⁷⁾ *Календар подигнутих храмова и капела у епархији вршачко-банатској од 1929—1941. године*. — Банатски весник, Вршац, св. 2, 1982, 16.

царска политика оријентисана на редукцију и реформисање свих српских манастира на целом јурисдикционом подручју карловачке митрополије.⁸⁾ Циљ те политике свакако није био у томе да се „...смањи број манастира и тиме да умањи прекомерну гомилу оних који се често под привидном маском вере и побожности на рачун државе дају хранити, те тиме олакша сталежу контрибуената“ како то истиче гроф Колар у једном акту упућеном царици Марији Терезији,⁹⁾ већ да се манастирском редукцијом дође на лак начин до његовог иметка, а посебно „олакша ствар уније“.¹⁰⁾ Овоме би ваљало додати и у нашем народу уврежен немар и небригу према друштвеним добрима, па да се ова појава у потпуности разуме.

Прошлошћу наведених манастира бавили су се, у већој или мањој мери, следећи истраживачи: В. Љуштина, Р. Грујић, И. Зеремски, Е. Сентклари, С. Костић, Д. Руварац, Л. Поповић, В. Мошин, јеромонах Георгије, В. Матић, Д. Поповић и други. Библиографија публикованих радова из ове области, обимна је и броји неколико десетина нумери. Међутим, и поред тога, још увек има манастира, нарочито оних опустелих, о којима није озбиљније писано. У ред таквих, налази се, несумњиво, и манастир Средиште. Њему посвећујемо наредне ретке.

+ + +

О старини манастира Средишта („Манастир Средички“ 1666; „Манастир Средишче“ 1752; „Kloster Sredistie“ 1776; „Clos(ter) Sredistie“ 1783; „Манастир малое Средишче“ 1798) мало се зна. Ово је утолико разумљивије ако се има на уму чињеница да савремених докумената нема, а оно мало што је било, то је „от Турков погорено и поплењено“.¹¹⁾

Кад је реч о традицији, она је релативно развијена. Већ 1751. забележено је предање, у једном документу својевремено чуваном у вршачкој епархијској архиви, које казује да је овај манастир „основан од народа српског и посвећен арханђелима Михајлу и Гаврилу“.¹²⁾ Године 1771. регистровано је казивање калуђера овог манастира по коме је исти основан „Туторством и иждивенијем с(в)јатих деспотов Серпских“.¹³⁾ Пишући историју Месића, архимандрит Викентије Љуштина прибележио је предање по коме су оближњи манастири Шемљуг и Средиште „от Цареј и Књазеј Србских создани, и земљама снабдени“.¹⁴⁾

⁸⁾ Озрен М. Радосављевић, *Манастир Кусић — прилог његовој историји*. — Банатски весник, Вршац, св. 3, 1984, 6.

⁹⁾ Мита Костић, *Гроф Колар*, Београд, 1932, 171.

¹⁰⁾ Слободан Костић, *Обнова православног српског манастира Кусића у Румунији 1930*. Тимишоара, 1930, 11.

¹¹⁾ Радослав М. Грујић, *Прилози историји српских банатских манастира у другој половини XVIII-ог века*. — Богословски гласник, Сремски Карловци, књ. IX, св. 2, 1906, 98 (даље: *Прилози*).

¹²⁾ Др Б. М. Дробњаковић — Ф. Милекер, *Летописи општина Подунавске области*. Панчево, 1929, 157 (даље: *Летописи*).

¹³⁾ *Прилози*, 98.

¹⁴⁾ Викентије Љуштина, *Краткаја повјест о обичежителном манастире Месиче в Банате Темшишварстем от јего начале, и прикључениах от 1225. даже до 1797 лета*. Во Будине, 1798, 11 (даље: *Краткаја повјест*).

На основу истраживања др Радослава Грујића и др Јована Радонића Средиште потиче „из времена деспота Јована“,¹⁵⁾ односно да је то „његова задужбина“.¹⁶⁾ Ваља напоменути да и други манастири, у суседству, свој постанак такође везују за личност деспота Јована Бранковића.

Поменуту традицију, без нарочитих резерви, прихвата више наших историчара.¹⁷⁾ Занимљиво је да неки наши историчари, као рецимо архимандрит др Иларион Зеремски, скептички гледају на традицију овог, као и на традицију осталих јужнобанатских манастира (Месић, Кусић, Златица),¹⁸⁾ а прихвата је мађарски историчар и католички каноник Еуген Сентклари (Szentkláray).¹⁹⁾ По доктору Јовану Ердељановићу сва ова „... предања о подизању и обдаривању неких српских манастира на земљишту негдашње јужне Угарске још у времену пре друге половине 15. века, не би требало олако одбацити, као што се то до сада чинило“.²⁰⁾ Своје мишљење Ердељановић фундира, између осталог, и чињеницом да је „Банат имао крајем 15. века врло многобројно српско становништво. Топографска номенклатура је била скоро сва српска“.²¹⁾ Отуда је разумљиво што страни писци (нарочито мађарски и немачки), као и неке географске карте, чак и оне из XVI и XVII века, Банат нотирају под именом „Rácság“²²⁾ или пак „Rascia“ (Србија).²³⁾

Уколико и ми прихватимо ову традицију, јер не постоје нарочити разлози да то не учинимо, онда би се оснивање манастира Средишта могло везати за сам крај XV или почетак XVI века и име деспота Јована Бранковића. Од старине овај манастир био је посвећен св. арханђелима Михаилу и Гаврилу.

¹⁵⁾ *Војводина I*, 368.

¹⁶⁾ Др Јован Радонић, *Српски манастири у Банату*. — Застава, бр. 174, од 19. VIII 1911.

¹⁷⁾ Ј. Поповић, *Српско православни манастири епархије вршачке*. — Шематизам српско-православне епархије вршачке за 1898, Вршац, 1899, 34; А. Станојловић, *Монографија Банатске Клисуре*. Петровград, 1938, 100; Др Д. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века*. Београд, 1955, 29; О. М. Радосављевић, *Манастир Кусић*. — Банатски весник, Вршац, св. 3, 1984, 5 и други.

¹⁸⁾ Иларион Зеремски, *Српски манастири у Банату — њихов постанак, прошлост и одношај према Румунима*. Сремски Карловци, 1907, 151.

¹⁹⁾ I. Szentkláray, *A szerb. monostoregyházak története emlékek Délmagyarországon*. Budapest, 1908, 47.

²⁰⁾ Др Јован Ердељановић, *Трагови најстаријег словенског слоја у Банату*. — *Niedertlöv Sborník*, Praha, 1925, 303.

²¹⁾ *Ibid.*, 288; види и рад немачког историчара Milleker Bodog, *Délmagyarország középkori földrajza*. Temesvár, 1915.

²²⁾ Види карте: »Walachia, Serbia, Bulgaria, Romania« (Mercator, Atlas — 1572) примерак исте чува се у фонду Музеја града Београда; »Daciae et Thraciae Vetus et Nova Descriptio« из XVII в. а објављена у Гласнику историјског друштва (Н. Сад) IX, 316. По Сенткларију крај од Темишвара до Дунава већ око 1542. звао се »Rácság« (Србија) за разлику од »Oláhság«-а (Влашка), о томе види: Szentkláray, *Száz év Délmagyarország újabb történetéből*. Temesvár, kötet I, 1879, 10.

²³⁾ Др Душан Ј. Поповић, *Војводина — прилози проучавању наше земље и нашега народа (општи део — Бачка)*, Посебна издања СКА књ. LIII, Београд, 1925, 46.

Како је Средиште већ крајем XVIII или почетком XIX века сасвим опустело и разрушено, то се данас, само по себи, намеће питање његовог убицирања. О истом, у нашој научној литератури, понуђено је више решења. Неспоразум, ако тако можемо рећи, је настао из чињенице да се на том простору, у непосредној близини, налазе два насеља Мало Средиште и Велико Средиште чије су парохијске цркве посвећене св. арханђелима Михаилу и Гаврилу.

Др Душан Ј. Поповић сматра да је „Средиште манастир код Средишта близу Вршца“²⁴⁾ Др Радослав М. Грујић лоцира га у Малом Средишту.²⁵⁾ Петар Момировић мири ова два мишљења и вели: „Могуће су обе комбинације, јер су цркве у оба села посвећене истим патронима“²⁶⁾ да би се мало касније, у истом раду, определио, с правом, за Мало Средиште — пошто се оно налази у „бреговитом пределу“, док је Велико у равници.²⁷⁾ Познато је да се за манастире „увек одабирају места међу бреговима, веома ретко у равници“²⁸⁾ закључује Момировић.

Дилеме нема — манастир Средиште налазио се код данашњег села Мало Средиште, а никако код Великог Средишта. Ево потврда таквом мишљењу:

1. На карти Баната из 1776. на месту где се данас налази село Мало Средиште убележен је „Kloster Sredistie“²⁹⁾ (манастир Средиште).

2. На једној карти Темишварског Баната из 1783. Мало Средиште обележено је као манастир, а село око њега као прњавор.³⁰⁾

3. Поред манастира Месића и његовог прњавора 1789. граничио се „от истока со селом Солчицом, от запада с местом Вршцем, от полудне (југ — нап. писца) со селом Јабукком, от полуношчи (север — нап. писца) со селом Средишчем, преже бившим Монастиром“.³¹⁾ Овде је свакако реч о селу Мало Средиште које се и данас налази у непосредној близини манастира Месића.

4. Године 1798. манастир је забележен као „малое Средишче“.³²⁾

5. Др Душан Ј. Поповић забележио је да „Мало Средиште у народу зове се и Прњавор, вероватно стога што је раније било прњавор Средишког манастира“.³³⁾

²⁴⁾ Д. Ј. Поповић — С. Матић, *О Банату и становништву Баната у 17 веку*. Сремски Карловци, 1931, 12 (даље: *О Банату*).

²⁵⁾ *Војводина I*, 368.

²⁶⁾ Петар Момировић, *Књижко-архивски споменици из Баната*. — Грађа за проучавање споменика културе Војводине, Нови Сад, књ. I, 1957, 112 (даље: Момировић, *Књижко-архивски споменици*).

²⁷⁾ *Ibid.*

²⁸⁾ *Ibid.*

²⁹⁾ Ова карта налази се као прилог књизи др Д. Поповића, *Срби у Банату до краја осамнаестог века*. Београд, 1955, између стр. 160 и 161.

³⁰⁾ Dr Samu Borovszky, *Temes Vármegye*, Budapest, 1912, 59.

³¹⁾ *Краткаја повјест*, 9.

³²⁾ *Ibid.*

³³⁾ Др Д. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века*. Београд, 1955, 151.

6. Румуни и данас Мало Средиште називају „Pirneora“ (Прњавор).

Прецизнијим рекогносцирањем терена Малог Средишта, и његове ближе околине, свакако да би се открили материјални трагови који би упућивали на место негдашњег манастира. Мишљења смо да би их требало тражити на приобаљу Малосредиштанског потока, или пак уз једну од три вододерине које се у њ уливају. Зашто баш тамо? Ево зашто. Године 1771. у Попису манастирског иметка забележено је да се на његовом „грунту“ налазила једна воденица „поточњача“ која само у „време кише меље“.³⁴⁾ Са друге стране познато нам је да Малосредиштански поток у нормалним приликама има сасвим мало воде, која од Малог вршачког рита сасвим ишчезне. При максималном стању, овај поточић може да има до 6 кубика у секунди.³⁵⁾ То би било време када је горе поменута манастирска поточњача могла да меље.

+ + +

Вратимо се наново историји манастира. Године 1597. помиње се по први пут, у писаним изворима, прњавор овог манастира, под именом „Kis Zdretiste“ (Мало Средиште) насељено српским живљем.³⁶⁾ Од тада, па све до 1666. о њему и његовом прњавору немамо никаквих података. Речене године, купећи милостију по „Влашкој“ (Банат), пећки монаси су посетили, како то стоји у Катастигу забележено, и „Манастир Средичи“. Том приликом „Гаврил јеромонах писа себе прос., општи лист“.³⁷⁾ У првом аустро-турском рату (1683—1699) изгледа да је манастир био поштеђен страдања. 1711. помиње се његов прњавор као „Kleine Srediste“.³⁸⁾ У протоколици вршачког епископа Мојсеја Станојевића из 1713. забележено је да прњавор „Мало Средиште“ има 24 дома.³⁹⁾ 1717. према једном службеном попису имао је исти 20 домова.⁴⁰⁾ 1751. у манастиру су се налазила два калуђера на челу са игуманом Исајом, док је у прњавору било једва 10 влашких породица које су биле дужне један дан у недељи да работају на манастирском имању.⁴¹⁾ Овако радикалном смањењу броја прњаворских домова, као и промени етничког састава његових житеља, свакако је допринео други аустро-турски рат (1737—1739), који је једним својим делом вођен и на овим просторима. Турци су у свом вандалистичком налету, почетком јула 1738, допрли чак до Мехадије, али буду потучени од царске војске. Жељни пљачке, Турцима се придружи и неколико чета Влаха (Румуна), те заједничким снагама опљачкају Белу Цркву,

³⁴⁾ Прилозици, 98.

³⁵⁾ Бранислав Букуров, *Вршачке планине — прилог географији Војводине*. Нови Сад, 1950, 32.

³⁶⁾ *Летописи*, 157.

³⁷⁾ *О Банату*, 45.

³⁸⁾ *Летописи*, 157.

³⁹⁾ Д. Руварац, *Опис вршачко-себешке епархије од 1713. године*, — Сремски Карловци, 1924, 11.

⁴⁰⁾ *Летописи*, 157.

⁴¹⁾ *Ibid.*

Вршац, Чаково, манастир Св. Бураћ и спале их, а део становништва одведу у ропство.⁴²⁾ Том приликом, изгледа да је у многоне страдало и становништво манастирског прњавора, које је до тада имало углавном српски етнички карактер. Његово место сада почињу да заузимају Румуни и Цигани, исто онако као што се догодило, у другој половини XVIII века, са прњавором манастира Златице.

Уочи манастирске редукције, године 1771. извршен је попис манастира Средишта. Како нам он пружа драгоцене податке о самом манастиру, његовом иметку, како покретном, тако и непокретном, то смо одлучили да га донесемо на овом месту, у изводу и транскрипцији. Исти гласи:

„1771, март —

ПОПИС МАНАСТИРА СРЕДИШТА

Дистрикт вершачкиј

Нумера 2.

Манастир Средишче, храм собор стих Архистратигов Михаила и Гаврила и проч. Созидан од добра материјала; темељ со зидови все от камена. Туторством и иждивением деспотов Серпских; подписа или протокола сада никакови не нахојисја, но прејде ратних јесу имјели обаче от Турков погорено и поплењено.

Внутре манастира мошчи никакове не нахојисја. Внутр огради манастирској обретајутсја келије под запад у којој состоје 4 собе, от дрвета старе подкоим подрум, зидови от камена, таван от дасака. От северне стране состои трепезарија с куином и чардак под једним покровом, подкоим подрум спрочим зидови от камена, тавани от дасака. От запада состои под једним покровом под ком мешалница, качара и ракијиница от дрвета; от полудне стране состои шчала от шчегле и шупа от дрвета под једним покровом. 2 коша от прјућа за жито; 1 комора от купуса и брашна зидана каменом от једног и пол фата дужине и ширине.

Грунт сего манастира состоитсја напримјер у земли ораћој, косаћој, виноградов, шливами, шуми и забрану, дужине пол сата, а ширине пол сата. А пре ратних времен бил грунт манастирски 1 1/2 сата хода, а ниње околини у Ндр'тони (?) насадили винограде. На ком грунту Прњавораца 40 домова стое, или рећи убоги колиби, и имјејут ораћега поља 22 дна; у ливади 8 коса у шуми и куда марва пасе 20 дана примјер; а са реченна грунта, порцију и десетак цес. крал. Велч. дају. Само манастиру у 8 дана један работају; из тога манастирцем ни бира не дају; манастирци имјејут у ораћем пољу 3 дна, у косаћем, то јест ливада 9 коса, у забрани 4 дна.

Во надвижимом имјејет манастир сеј: 4 винограда напримјер састоитсја мотика 24; дрва шлива 100; 1 воденица на грунту монас-

⁴²⁾ Р. Грујић, *Борба с Турцима у Банату 1738. и 1739.* — Гласник Историјског друштва у Новом Саду, Срем. Карловци, књ. III, 1930, 106; Др Д. Николић, *Срби у Банату*. Нови Сад, 1941, 51; Р. Штерер, *Бела Црква у XVIII и XIX веку*. Нови Сад, 1982, 98; *Heimatbuch der Stadt Weisskirchen im Banat*, Salzburg, 1980, 41—45; L. Böhm, *Geschichte der Stadt Weisskirchen, Ung.* — Weisskirchen, 1905³, 47 и даље; др В. Јанкулов, *Pregled kolonizacije Vojvodine u XVIII i XIX veku*, Novi Sad, 1961, 53.

тирском поточњача, у време кише меље; и близу воденице имаде бунар каменом созидат.

У движимом имјејет манастир сеј; жита находисја за сада купљена и мало принесено от Христијана мерова 40; овса купљена мерова 25; кукуруза згрунта манастирска 15; вина хакова 50; ракие комове хакова 5.

Ешче же у марви: крава глава 2; волова један; коња теглећи глава 4.

Прихода сего лета имјел манастир от милостиње: 12 фл.; овај манастир дужан Теодору Богоевичу у Вершцу, за материју и прочу потребу манастирску 80 фл.

У овоме манастиру највише калогера бивало 12, а нине обретајетсја калогера 2...⁴³⁾

Године 1774. одлуком карловачког синода одузета је самосталност манастиру Средишту, пошто исти није имао никаква фонда, те му калуђери од просјачења живели, и присаједињен суседном Месићу заједно са целим иметком.⁴⁴⁾ Исте (1774) године у прњавору основано је ново парохијско звање.⁴⁵⁾ За првог свештеника постављен је јануара 1775. Павле Јанковић родом из Велике Кикинде.⁴⁶⁾ Матичне књиге воде се, на црквенословенском језику, од 1778. године.⁴⁷⁾ У то време прњавор је већ имао искључиво румунски етнички карактер, што наведене матичне књиге потврђују.

Ваља напоменути да манастирска црква, посвећена св. арханђелима Михаилу и Гаврилу, по укидању манастира, није разрушена, као што би се можда очекивало, већ је остављена за потребе богослужења прњаворцима а на старање новооснованом парохијском звању. О томе нам сведочи један савремен запис начињен на Великом псалтиру који се данас чува у српској цркви у Великом Средишту. Исти у транскрипцији гласи: „Сеј псалтир јест касиритог⁴⁸⁾ м(она)стира Средишча, храм с(вја)гих архистратигов Михаила и Гаврила, и по Ошастве из сего м(о)настире Иером(о)наха Исаие и прочих, приход аз Павел Јанкович рождением из Кикинди Велики, здје у м(она)стир Средишчу на лето 1775-го м(јес)еца јануар перви. Парох вати (?) близ Чакова“.⁴⁹⁾ На Сенткларијевој карти Баната из 1776. манастир је убележен као „Kloster Sredistie“,⁵⁰⁾ док је на Гриселинијевој, из исте године, означен именом „Clos(ter) Sretistie“.⁵¹⁾ Да је манастир, односно манастирска црква још увек

⁴³⁾ Прилозици, 97—99.

⁴⁴⁾ Аноним, *Из прошлости српског православног епископата вршачког*. — Родољуб, год. VI, бр. 4 (271), од 23. I 1905; *Летописи*, 157.

⁴⁵⁾ *Летописи*, 157.

⁴⁶⁾ Запис на Великом псалтиру, руска провинцијенција XVIII в. Исти је објавио П. Момировић у цит. раду, стр. 113.

⁴⁷⁾ Dr Radu Flora, *Dijalektološki profil rumunskih banatskih govora sa vršачког подручја*, Novi Sad, 1962, 41.

⁴⁸⁾ Касиритог = укинутог, затвореног.

⁴⁹⁾ Момировић, *Књишко-архивски споменици*, 113.

⁵⁰⁾ Прилог књизи др Д. Поповића, *Срби у Банату до краја осамнаестог века*, Београд, 1955.

⁵¹⁾ Прилог књизи F. Griselini, *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temeswarer Banats in briefen*, Wien, 1780.

била у животу и 1783. сведочи нам очито карта Темишварског Баната („Kays. Kön. Provinz genant Temesvarer Banat...“). На истој манастиру је уцртан као „Kloster Sredistie“. Ово је последњи помен о њему у изворима који су нам стајали на располагању у овом тренутку. Биће да је у последњем аустро-турском рату тешко страдао и да више никада није обнављан. За време упада Турака у овај део Баната у јесен 1788. само на подручју вршачког протопијата заробљено је 759 цивила, погубљено 178, спаљене две школе и две цркве и већи број других објеката.⁵²⁾ Могуће да је једна од поменутих цркава баш црква бившег манастира Средишта.

У једном савременом запису из 1812. помиње се у Малом Средишту црква посвећена св. архистратезима Михаилу и Гаврилу чији је свештеник извесни Петар Илич.⁵³⁾ Биће да су житељи његови по страдању манастирске цркве, подигли, можда од истог материјала — па и на истом месту,⁵⁴⁾ себи нову цркву. Као успомена на стару, нову су такође посветили св. арханђелима Михаилу и Гаврилу.

+ + +

Сиромашна архивска и друга историјска грађа не дозвољавају нам да дамо један целовит списак свих чланова братства овог манастира. Међутим, убеђени смо да ће списак који ниже прилажемо, временом, бити допуњаван од стране истраживача које буде привлачила ова тема. На основу приступачне нам грађе, тај списак изгледа овако:

1. Гаврил, јеромонах помиње се овде 1666. године.⁵⁵⁾

2. Исаија Димитријевић, јеромонах и намесник. Рођен 1713. у „области Турецкој у селу Ужици“. Пострижник је манастира Враћевшнице где је провео пет година, да би „от ига Турецка zde во Цесарију прибјегал“ године 1747. и дошао у манастир Средиште.⁵⁶⁾ 1751. помиње се као његов јеромонах и намесник.⁵⁷⁾ На овој дужности остао је до укидања манастира 1774. након чега је већ наредне 1775. наименован за игумана оближњег манастира Месића.⁵⁸⁾ Умро је између 1775. и 1787. године.

3. Михаил Вујанович, рођен 1723. у Србији у селу Врбици. Ту је 12 година службовао као месни свештеник да би се потом постригао у манастиру Драчи и тамо проборавао још три године. И он је, као и Димитријевић, „от ига Турецка прибегал во цесарију“ године 1766.⁵⁹⁾

⁵²⁾ Др Никола Гавриловић, *Српске и румунске граничарске школе од темишварског сабора до појаве Уроша Несторовића (1790—1810)*. — Зборник за историју Матице српске, Нови Сад, св. 26, 1982, 180.

⁵³⁾ Момировић, *Књишко-архивски споменици*, 113.

⁵⁴⁾ *Popis slikarskih i vajarskih dela u društvenom posedu i privatnoj svojini na području Banata*, Нови Сад, 1981, 44.

⁵⁵⁾ О Банату, 45.

⁵⁶⁾ Прилозици, 99.

⁵⁷⁾ *Летописи*, 157; Момировић, *Књишко-архивски споменици*, 113.

⁵⁸⁾ Д. Руварац, *О Банатским манастирима*. — Српски Сион, бр. 11, од 18. III, 1907, 167.

⁵⁹⁾ Прилозици, 99.

4. Никодим Богичевић, игуман манастира (Св.) Тројице који се налази „в' пределе Ер'цеговини“. Овде у манастир Средиште затечен је 1771. „на време“ док се не буде вратио у свој манастир.⁶⁰⁾

5. Алексиј Савич, ђакон игумана Богичевића. Затечен је у Средишту 1771, али „намјереније своје имјет јакоже и предречен игуман“ — то јест, да се врати у свој матични манастир.⁶¹⁾

6. Павел (Павле) Јанковић, рођен у Великој Кикинди. У манастир је дошао јануара 1775. и старао се као парох Малог Средишта о манастирској цркви. У матичним књигама помиње се и 1778.⁶²⁾ Биће да је овде службовао још коју годину.

+ + +

На основу пописа из 1771. види се да је Средиште било сиромашно иметком, у поређењу са осталим банатским манастирима. Међутим, оно што привлачи пажњу истраживача је чињеница да је он за оновремене прилике поседовао релативно богату приручну богослужбену библиотеку. Према „Списку црквених књига у Средишту“ начињеном и потписаном 4. II 1775. од стране вршачког епископа Вићентија Поповића и игумана меситког, пређе средишког, Исаије Димитријевића у овом манастиру, пре његовог укидања, налазиле су се ове књиге:

- Еванђеље Московско fol.
- Апостол Московски fol.
- Служебник 4°
- 2 Октоиха fol.
- Типик Московски fol.
- Триод fol.
- Пентикостар — Цветник fol.
- Требник fol.
- Требник 8°
- Недељне проповеди fol.
- 12 Минеја Московска fol.
- Велики псалтир fol.
- Мали псалтир 8°
- Србљак
- Часловац
- Ирмологија
- Lapis fidei fol.
- Проповеди Генадијеве
- Цветник⁶³⁾

На основу приложеног списка, који је начињен непосредно по укидању манастира — приликом примопредаје инвентара, у Средишту се налазила 31 богослужбена књига. За своје потребе ма-

⁶⁰⁾ Ibid.

⁶¹⁾ Ibid.

⁶²⁾ Dr R. Flora, cit. rad, 41.

⁶³⁾ Д. Руварац, *О Банатским манастирима*. — Српски Сион, бр. 11, од 18. III 1907, 167.

настир је куповао књиге, али не ретко и добијао их на дар од верујућег народа са облигатном опоруком. Књиге су поклањане, од стране дародаваца, за „здравље“, „славу“, „помен“ итд. што је одговарало духу тога времена. Сачувани записи о томе речито говоре. За ову прилику издвојили смо два таква записа. Први је из 1752. а други из 1757. године. Исти у транскрипцији гласе:

1) „Сију книгу презвитер кир Неделко, пароха чаковачкаго села приложи храму с(вја)тих бесплотниј сил атхангелов Михаила и Гаврила обитељи зовом Средишче за вечни спомен. Љета 1752. м(јесје)ц ијун 4-го д(ња) во Вершцу“. ⁶⁴⁾

2) „Сеј новиј завјет рјекше јев(аг)гелије Г(оспо)да Б(о)га и Спа(са) нашего И(су)са Христа с(и)на Божиа заченшагосја од Д(у)ха с(вја)таго и рождшагосја от пречистија Д(је)ви Марији, аз смиренниј и недостојниј епископ карансебешкиј, вершачки, логоскиј, уипаланачкиј и мехадиски и ексарх престола патриаршескаго славено-сербскаго пекскаго и приложих за спомен ко с(вја)тој обитјели, храму с(вја)тих архагг(е)л, зовому Средишче, при намјестнику реченаго м(она)стира кир Исаиј, јеромонаху, и ашче би кто дерзнул сије с(вја)тоје ев(аг)гелије от ове обители узети или украсти или инако кому издати да је проклет от Б(о)га и от с(вја)тих бесплотних архагг(е)л и от мене грешнаго раба б(о)жиа епископа, и да му будет анатема вавјеки, окром обшчија нужди, сирјеч от огња и ратнаго време не за уклонити поташчетсја, от којего да сохранив всјемогущиј и всјесилни Б(о)г творец н(е)бу и земли и всеја твари, иже подписах љета Г(оспо) дња 1757 јунија 12 в резиденцији еп(ис)к(оп)ској, во вароши Вершчаје. Смеренниј еписк(оп) грешниј. Јоан Георгиевич, рукоју“. ⁶⁵⁾

По укидању манастира, део његове књижнице припао је парохијама у Малом и Великом Средишту, док је један мањи део доспео, као поклон, новоустројеној парохији у Малом Жаму. Када се село Мало Средиште у другој половини XIX века сасвим порунило, ове су књиге, као и неке црквене ствари, пренете у Велико Средиште где се и данас чувају у књижници тамошње српске цркве. Међу овим старим књигама Петар Момировић открио је и „лепо очувани примерак београдског штампаног јеванђеља Радише Дмитровића и Тројана Гундулића“ из 1552. које је детаљно описао у свом раду „Књишко-архивски споменици из Баната“. ⁶⁶⁾

⁶⁴⁾ Момировић, *Књишко-архивски споменици*, 112.

⁶⁵⁾ *Ibid.*

⁶⁶⁾ Грађа за проучавање споменика културе Војводине, Нови Сад, св. I, 1957, 111—119.